

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доктора філологічних наук, доцента,
доцента кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Гуцуляк Тетяни Євгенівни на дисертацію **Кемінь Уляни Володимирівни**
«Категорія емотивності та мовні засоби її експлікації в художньому
дискурсі Марії Матіос», подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія»

Актуальність теми дослідження. Опрацьована й висвітлена в дисертації тема наукового дослідження належить до актуальних і важливих проблем сучасної лінгвістики в контексті вивчення процесів комунікації, особливостей комунікативної взаємодії між мовцями, зокрема щодо вияву їхніх різних психоемоційних станів під час реалізації певних намірів чи комунікативних завдань, та використання для цього відповідних і найбільш придатних мовних засобів. Проза української письменниці, лауреатки Національної премії України імені Тараса Шевченка Марії Матіос – це оригінальне й самобутнє явище в сучасній літературі, що повсякчас привертає увагу критиків, літературознавців і мовознавців. Ірина Насмінчук у дисертаційній роботі, присвяченій особливостям індивідуального стилю письменниці, зазначає, що Марія Матіос поєднала у своїх творах «[...] елементи психологічного реалізму, романтизму, імпресіонізму, екзистенціалізму, бароко, бурлеску, постмодерну, утворивши нову художню єдність, що характеризується підвищеною емоційністю, посиленою увагою до світу персонажа, гуманістичним пафосом, іронічною відстороненістю» (Насмінчук І. Проза Марії Матіос: дис. ... канд філол. наук: 10.01.01 „Українська література”. 2009. 210 с.). Відтак, безперечно, що художня проза письменниці – це благодатне джерело для вивчення мовних засобів, що оприявнюють глибокий (прихований) світ людських емоцій та почуттів.

У сучасному мовознавстві різноаспектні дослідження мови творів Марії Матіос посідають вагоме місце. Значна кількість праць має лексико-фразеологічне та синтаксичне спрямування – це почасти окремі наукові статті

І. Беркешук, Г. Булеєвої, І. Гайдаєнко, К. Ісаєнко, Н. Коваленко, Ж. Колоїз, Г. Павлишин, Т. Тищенко, М. Цуркан та інших. У цьому аспекті наукова робота У. В. Кемінь є **актуальною**, оскільки засвідчує реалізацію комплексного підходу до вивчення категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос з урахуванням індивідуально-авторського світогляду письменниці, надзвичайно синкретичного, глибоко закоріненого в архаїчну (міфологічну, релігійну) картину світу українців, у фольклорні мотиви та водночас у модерні та постмодерні традиції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукової тематики кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Різнорівневі мовні одиниці в синергетичній парадигмі сучасної лінгвістики» (державний реєстраційний номер – 0120 U 105245). Тему дисертації затвердила вчена рада філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 4 від 15 жовтня 2019 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Запропонований у роботі комплексний підхід до аналізу антропозорієнтованої лінгвістичної категорії емотивності спирається на ґрунтовне вивчення мовних одиниць різних рівнів – емоційно-оцінної лексики, фразеологізмів, діалектизмів, морфологічних та синтаксичних одиниць, авторської пунктуації. У такий спосіб дисертантка розкриває зв'язок категорії емотивності з ідіолектом автора художнього тексту, зокрема Марії Матіос, з його «[...] комунікативними інтенціями та різнорівневими мовними засобами вербалізації авторського задуму». Достовірність висновків, які У. В. Кемінь запропонувала на всіх етапах дослідження, підтверджує вагома джерельна та емпірична база – це 17 повістей та романів Марії Матіос і понад 3000 мовних одиниць експериментальної картотеки.

Теоретичні положення, використані в роботі для розмежування понять «емотивності», «експресивності», «оцінки», узагальнення й висновки, що їх самостійно здійснила дисертантка про лінгвістичну категорію емотивності, базуються на солідній базі використаної наукової літератури, зокрема на

вагомих напрацюваннях українських та зарубіжних дослідників (роботи Ш. Баллі, Н. Бойко, М. Бреалья, А. Бурячка, А. Вежбицької, М. Гамзюк, С. Гладь, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, А. Загнітка, Т. Космеди, Ю. Прадіда, В. Чабаненко, С. Шабат-Савки, В. Шинкарука та ін.).

Важливо зазначити, що з метою отримати переконливі результати про засоби експлікації категорії емотивності в художньому дискурсі дисертантка випрацювала певні методологічні засади і планомірно застосувала їх на шістьох етапах дослідження. У. В. Кемінь використовує загальнонаукові й лінгвістичні методи та прийоми, з-поміж яких звертаємо увагу на *інтен-аналіз* авторських інтенцій, *дискурс-аналіз*, метод кількісних підрахунків. На особливу увагу заслуговує ретельність дисертантки в наведенні численних прикладів для вираження опису вербалізації тих чи тих емоційних станів мовців.

Посутню роль для обґрунтування достовірності наукових положень роботи відводимо й кількісним підрахункам, що вказують на співвідношення позитивних і негативних емоцій, виражених різними мовними одиницями (див. Додаток В, с. 207).

Представлені в роботі результати дослідження отримали належну й достатню **апробацію** на восьми міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. Основні теоретичні положення та практичні здобутки, що їх послідовно висвітлено в чотирьох розділах дисертації, опубліковані в **14** одноосібних роботах авторки, з-поміж яких **6 статей** – це публікації в журналах категорії Б.

Наукова новизна та достовірність одержаних результатів, що виносяться на захист. До основних здобутків та досягнень, що засвідчують новизну пропонованого дослідження, **авторський підхід й особистий внесок дисертантки** зараховуємо наступні.

У. В. Кемінь здійснила спробу на базі наявних наукових праць встановити спільні і відмінні ознаки ключових для роботи термінологічних понять, це дало змогу дослідниці представити власний підхід до їх розуміння. Зокрема, *емоційність* запропоновано розглядати як психологічну категорію, а *емотивність* – як лінгвістичну, виявлену на різних мовних рівнях. Дисертантка

вміло доводить, що художній текст засвідчує найвищий щабель вираження емотивності. Це важливо, позаяк у такий спосіб увиразнено актуальність об'єкта і предмета дослідження.

У другому розділі роботи дослідниця довела, що лексико-фразеологічні засоби відіграють ключову роль у вербалізації різних психоемоційних станів (позитивних і негативних), що їх виявляють персонажі художніх творів Марії Матіос. З-поміж таких одиниць У. В. Кемінь виокремила емоційно-оцінну лексику, зокрема й метафорично-образні лексеми, інвективи, лексеми-оптативи, діалектизми на позначення емоцій героїв та інші лексико-семантичні групи. До важливих результатів дослідження зараховуємо й те, що дисертантці вдалося спостерегти специфіку використання фразеологічних одиниць – вони здебільшого функціують у негативних мовленнєвих ситуаціях. Значну групу сталих висловів формують одиниці з опорними компонентами Бог (Господь). Такі фразеологізми дисертантка фіксує для вияву різних емоційних станів – захоплення, здивування, відтінків застереження, збудження тощо.

До *нових* і важливих результатів дисертації зараховуємо й те, що дослідниця запропонувала авторський підхід до опису категорії емотивності на морфологічному рівні. Цей аспект відображає третій розділ роботи, у якому на прикладі іменників, прикметників, дієслів та нечленованих комунікатив розкрито властивості названих лексико-граматичних класів слів реалізовувати семантику позитивного чи негативного емоційно-оцінного змісту. З-поміж іменників виокремлено деривати зі зменшувально-пестливими й збільшувально-згрубілими суфіксами та лексеми з образним компонентом змісту. Особливе емоційно-експресивне забарвлення дисертантка встановлює для прикметників, ужитих у переносному значенні, зокрема й для лексем, що позначають колір (чорний, білий, червоний). Заслуговує на увагу виокремлення емотивних дієслів, а саме дієслівних метафор, які дослідниця кваліфікує як авторські локальні дієслова (напр., *прицвяшкувати до землі; колінкувати; висвинити когось*).

До важливих морфологічних засобів вираження емотивності У. В. Кемінь зараховує нечленовані комунікати, з-поміж яких звертає увагу на одиниці, що передають місцевий колорит.

Наукову новизну виконаного дослідження визначає й узагальнена інформація стосовного вияву категорії емотивності за допомогою синтаксичних одиниць – питальних, окличних речень, незавершених (обірваних) конструкцій. У. В. Кемінь у четвертому розділі роботи звертає увагу на манеру М. Матіос нанизувати питальні структури й у такий спосіб передавати емоції гніву, агресії. Повтори певних одиниць у питальних конструкціях постають засобом підсилення емоцій і конфлікту, а питання-перепити використані для вираження динаміки конфлікту.

З-поміж важливих результатів, представлених у четвертому розділі, варто звернути увагу й на те, що особливу емоційність текстової комунікації створюють часто використовувані окличні речення – прокльони. Заслуговує на увагу й те, що У. В. Кемінь до засобів вираження категорії емотивності зараховує специфіку використання розділових знаків та ілюструю це явище вдалими прикладами.

Практичне значення результатів дослідження. Дисертація має перспективи практичної реалізації, що їх послідовно окреслила дослідниця. Вважаємо, що одним із можливих напрямів практичного використання отриманих результатів може стати укладання словника-тезауруса позитивних та негативних емоцій з вказівкою на можливі засоби їх мовної реалізації в художньому дискурсі – лексичні, фразеологічні, морфологічні та синтаксичні одиниці.

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертація має традиційну, чітку й логічно структуровану будову, засвідчує концептуальний задум дослідження, що виразно представлений у його меті та реалізований через вичерпне розв'язання семи основних завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (192 позиції, з-поміж яких 13 праць іноземними мовами) та додатків, що в певний спосіб унаочнюють результати дослідження. Висновкові

положення до дисертації логічно випливають зі змісту та завдань роботи, є послідовними та конкретними.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Текст дисертації У. В. Кемінь та зміст опублікованих праць засвідчують, що дослідниця послідовно реалізує принципи академічної доброчесності. В усіх потрібних випадках дисертантка здійснює коректні покликання на використані наукові джерела. Рецензована робота не містить текстових запозичень з інших праць.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження. Поряд із загальною високою оцінкою дисертації У. В. Кемінь звернемо увагу на певні положення, що викликали деякі **критичні міркування і мають дискусійний характер.**

1. У першому розділі роботи дисертантка цілком доречно подає авторське тлумачення антропозорієтованої лінгвістичної категорії емотивності (с. 34), вказуючи на план змісту, і план її вираження. Утім, на нашу думку, варто розширити той аспект, у якому йдеться про основне призначення цієї категорії «[...] упливати на адресата, щоб той, осмислюючи художню інформацію, зазнав естетичної насолоди від читання» (с. 34). Вважаємо, що широкий спектр людських емоцій і почуттів, вербалізований у художньому дискурсі, може викликати в читача не тільки насолоду, але й розпач, роздратування чи навіть огиду.

2. У другому розділі роботи, п. 2. 2. *Фразеологічні засоби актуалізації категорії емотивності*, доцільно було б вказати на критерії встановлення субстантивних, ад'єктивних, дієслівних, адвербіальних та вигуківих фразеологічних одиниць, що виражають різні емоційні стани. У сучасному мовознавстві такі фразеологізми не отримали однозначного трактування і їх виокремлюють за певним комплексом ознак, беручи до уваги характер фразеологічного значення, морфологічні властивості граматично стрижневого компонента, синтаксичні функції в реченні. Відтак, постає запитання, чому стали вислови *на широку ногу* – 'розкішно, багато, без будь-яких обмежень'; *з відкритим серцем* – 'широ, без упереджень відверто ставитись до кого-небудь, робити щось'; *скрегіт зубами* – 'видавати, неприємний звук' (с. 78) належать до

субстантивних фразеологічних одиниць, а *кров холоде в жилах* – ‘викликати почуття страху’ (с. 79) – до адвербіальних сталих висловів?

Вважаємо, що в цьому ж розділі дисертації для пояснення значення сталих висловів потрібно було використати не тільки «Російсько-український і українсько-російський фразеологічний тематичний словник: Емоції людини», що його уклав Ю. Прадід (Сімферополь, 1994. 244 с.), але й академічний «Фразеологічний словник української мови» у 2-х книгах (Київ, 1999). Це дало б змогу уникнути деякої невідповідності між одиницями, обраними для пояснення й наведеними в контекстах із творів Марії Матіос. Ця невідповідність виявляється й у запропонованому значенні фразеологізму, і в його словесному наповненні, напр., *мурашки бігають* – ‘хтось відчуває страх, жах’ (Прадід Ю, с. 180); «*А вона чула, як її тіло вкривають мурашки...*» (Матіос М. Майже ніколи не навпаки, с. 72); «*Що ви такого зробили в суботу?! – питає Зіся і чує, як мурашки повзуть тілом*» (Матіос М. Черевички Божої матері, с. 183). Порівняймо з «Фразеологічним словником української мови»: [аж] мура́шки бі́гають (пробі́гають, лі́зуть і т. ін.) / побі́гли (пробі́гли, забі́гали, полі́зли і т. ін.) по спі́ні (по ті́лу, за плечі́ма і т. ін.) чий (чийму, чийми), у кого, кому і без додатка. ‘1. Хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т. ін. 2. Комуś стає страшно, моторошно, неспокійно і т. ін. (ФСУМ, I, с. 512–513).

3. Аналіз словотвірних засобів вербалізації певних емоційних станів, на нашу думку, потребує більш прискіпливої уваги до опису дериваційних значень суфіксів та похідних одиниць, що такі значення виражають. Зокрема, простежуємо невідповідність між наведеними збільшувально-згрубілими суфіксами (*-иц-, -их-, -к-*), як про це зазначено на с. 112, та прикладами, що ілюструють це явище: *блудниця, розлучниця, зведениця, вдовиця, байстриця, чортиця, упириця, убійниця, жалібниця, каторжниця, москалиця, мольфарка*. Наведені деривати позначають осіб (істот) жіночої статі й не виражають семантики згрубілості, хоча в контекстах подекуди містять негативну оцінку.

4. Опис семантичного наповнення емотивності, що її передають різні розділові знаки, на нашу думку, містить дещо суб’єктивні узагальнення, позаяк

за короткими контекстами, наведеними в роботі, не завжди виразно простежуємо чи страх, чи смуток передають, наприклад, три знаки запитання: *Що я йому зробила???* (страх, а можливо, «нічого не зробила, тому сумно...»).

5. У роботі подекуди трапляються технічні огріхи (с. 2, 22, 53, 54, 98).

Загальний висновок. Аналіз дисертації та публікацій дослідниці дає підстави зробити висновок, що наукова робота *Кемінь Уляни Володимирівни «Категорія емотивності та мовні засоби її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос»*, подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія» є актуальним, завершеним, ґрунтовним та виразно відображає новаторську й авторську позицію дослідниці, засвідчує аргументованість і достовірність отриманих результатів.

Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 431 від 21 березня 2022 р.), а її авторка – Уляна Володимирівна Кемінь – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» зі спеціальності 035 «Філологія».

Офіційний рецензент:

доктор філологічних наук, доцент,

доцент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного

університету імені Юрія Федьковича

Підпис: *Гуцуляк Т.*
Учений секретар Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
Дирбовська Т.
"27" грудня 2022 р.

Т. Гуцуляк

Тетяна ГУЦУЛЯК